

תּוֹכּוֹ כְּבֹרָו

וְצִפִּית אֹתוֹ זֶהָב טְהוֹר מִבֵּית וּמַחוּץ תִּצְפְּנוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זָרָהּ סָבִיב: (שמות כה יא).¹

מסכת יומא דף עב עמוד ב – מהארון לתכונות תלמיד חכם

"מבית ומחוץ תצפנו" - אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין תוכו כבדו - אינו תלמיד חכם.²

מדרש תנחומא פרשת ויקהל סימן ז – זהב מבית ומחוץ

אמר ר' חנינה דצפורן: שלש תיבות עשה בצלאל את הארון: שתיים של זהב ואחד של עץ. שיקע של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, ואח"כ צָפָה שפתותיהן זהב, לקיים מצות עשה, שנאמר: "ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ",³ ואח"כ: "ויעש לו זר זהב סביב".⁴ מכאן שיהא תלמיד חכם תוכו כבדו, שנאמר: "מבית ומחוץ תצפנו".⁵ מהו "מבית ומחוץ תצפנו"? א"ל: אף על פי שהעץ נתון באמצע, הוי נוהג בו כבוד. למה? שהתורה נתונה בו. ואף הלוחות כן, אע"פ שנשתברו, הוי נוהג בס כבוד, שנאמר: "ושמתם בארון" - לוחות ושברי לוחות מונחין בו. "ושמתם בארון", כלומר: אף על פי שאתה רואה את בני תורה עניים ומדולדלים הוי נוהג בס כבוד שהתורה נתונה לתוכו.⁷

¹ פסוק זה הוא במעשה הארון שהוא כלי המשכן הראשון בו פותחת פרשתנו. וכבר זכינו לדון בארון ובקורותיו מספר פעמים, בדברינו: [ארון קודם או משכן קודם, ויהי בנסוע הארון, שני ארונות היו, גלגוליו של ארון הברית, לשאת את ארון ברית ה', ועד תחנתו האחרונה של הארון](#) הגענו. והפעם אנחנו בפסוק המזכיר את הארון לראשונה במקרא ומתאר, בין השאר, שהיה מצופה זהב מבפנים ומבחוץ ואף זר זהב לו סביב (בדומה לשולחן ומזבח הזהב). אך מה זה קשור לכותרת הדף? מה "תוכו כבדו" ולפרשת תרומה?

² ובהמשך הגמרא שם מילים חריפות מאד על תלמיד חכם שאין תוכו כבדו, או שאין בו דרך ארץ או יראת שמים (שקודמות לתורה), עד שנקרא "נתעב" ו"אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים (היינו תלמידי החכמים עצמם, בלשון נקייה) שעוסקין בתורה, ואין בהן יראת שמים", וכן אמרתו של רבי ינאי: "חבל על מי שאין לו חצר ועושה שער לחצר". החצר היא דרך ארץ ויראת שמים והשער הוא התורה! מה טעם לשער בלי חצר? תלמיד חכם נמשל שם לארון הברית, בו היו מונחים לוחות הברית (ושברי הלוחות) ובסוף ספר דברים התווסף לו גם ספר התורה שכתב משה. דימוי זה נאמר בפנים רבות, כמו גם לגבי המצווה או החובה של הקהל "לעשות לו את מלאכתו", בבחינת נושאי הארון והוא הקשר לפרשתנו. דימוי זה הורחב מאד בספרות האגדה ואף השו"ת (בעיקר ע"י חבורת תלמידי החכמים עצמם), וגם הספדנים מרבים להשתמש בו. אנו מבקשים להתמקד ב"פן של "תוכו כבדו", היינו שפנימיות תלמיד חכם היא כחיצוניותו וההפך.

³ הרעיון שהיו בעצם שלושה ארונות, האחד בתוך השני, הוא דעה אחת ויש מי שחולק. ראו ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א: "כיצד עשה בצלאל את הארון? רבי חנינה אמר: שלש תיבות עשאו, שתיים של זהב ואחת של עץ. נתן של זהב בשל עץ ושל עץ בשל זהב וציפהו, דכתיב: וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ. מה תלמוד לומר תצפנו? להביא שפתו העליונה. רבי שמעון בן לקיש אומר: תיבה אחת עשאו וציפהו, דכתיב: וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ. מה תלמוד לומר תצפנו? אמר רבי פינחס: להביא בין נסר לנסר". וכן הוא בדומה בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן יא: "וכיצד נעשה הארון? ר' חנינא ור' שמעון בן לקיש. ר' חנינא אמר: שלש תיבות עשאו, שתיים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ על של זהב, ושל זהב על של עץ, וחיפה שפתו העליונות בזהב. ריש לקיש אמר: תיבה אחת עשאו וחיפהו מבפנים ומבחוץ, דכתיב: מבית ומחוץ תצפנו. ומה מקיים ר' חנינא קרייה דריש לקיש? א"ר פנחס: שחיפה בין נסר לנסר". וכבר הרחבנו כאמור במעשה הארון מבית ומחוץ והפעם אנחנו בביטוי "תוכו כבדו" שהארון משמש לו מקור ועוגן חשוב.

⁴ זר הזהב, שמסמל את כתר התורה, בא לאחר ציפוי הזהב מבית ומחוץ, כפי שהדרשה ממשיכה. ראו שמות רבה לד ב שבשלושה כלים יש זר: "כתר מלכות זה השולחן דכתיב בו זר זהב סביב, כתר כהונה זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב, וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב". וכתר תורה עולה מעל כולם. עם ציפוי הזהב החיצוני ועם זר הזהב, הארון מורכב בעצם מארבע שכבות, מבפנים החוצה: עץ, זהב, עץ, זהב.

⁵ העליונות של זר כתר התורה, מחייבת את השלמות של תוכו כבדו, כפי שמשלים מדרש אגדה (בבור) שמות פרשת משפטים - תרומה פרק כה: "ועשית עליו זר זהב. עליון הוא כתר תורה מכתר כהונה ומכתר מלכות שאין בהם תורה, ונאמר בארון: וצפית אותו זהב טהור, מכאן שצריך תלמיד חכם להיות תוכו כבדו, שלא יהיה אחת בלב ואחת בפה". כי הַזָּר עָשׂוּי גַם לַהַפּוּךְ לָזָר, כפי שממשיך מדרש שמות רבה שהבאנו בהערה הקודמת: "למה נכתבים זר ונקראים זר? אלא לומר לך: אם אדם זוכה, נעשים לו זר ואם לאו - זר". וכן הוא בגמרא יומא בה פתחנו: "זכה - נעשית לו זר, לא זכה - זרה הימנו". יש כאן משחק של הדרשן עם צירוף בכתב חסר או מלא - העיקר הרעיון. ובהקשר לכתרים ובכללם כתר תורה, נזכיר את מאמר חכמים במסכת אבות פרק ד משנה יג: "שלשה כתרים הם: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. וכתר של טוב עולה על גביהן" ראו דברינו [שם טוב](#) בפרשת מצורע.

⁶ מה פשר שאלה חזרות זו? הרי כבר הסברנו מהו "מבית ומחוץ תצפנו"! שיהיה תוכו כבדו! זהב בחוץ וזהב בפנים. תלמיד חכם מושלם - כולו זהב. מסתבר שיש גם עץ פשוט באמצע. מה איתו? מה תפקידו? איפה הוא נכנס בריעיון של תוכו כבדו?

⁷ העץ מסמל את הפשטות, את החומר האורגני שצומח וכלה ולא את המתכת האצילה והעקרה. העץ מסמל את שברי הלוחות שהיו בארון, את בני התורה העניים והמדולדלים! כיצד באמת ניתן לדבר על תורה וזהב בדורו הסחוף של הדרשן? ואנו נחזק את דבריו באזכור הארון הפשוט מעץ שעשה משה ברדתו מההר עם הלוחות, הרבה לפני שהסתיימה מלאכת המשכן, הרבה לפני שבצלאל עשה את הארון המהודר והפלאי. ככתוב בדברים י א-ב: "בָּעֵת הַהִוא אָמַר ה' אֱלֹהֵי פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לוחֹת אֲבָנִים פְּרָאשָׁנִים וְעָלָה אֵלַי הַהָרָה וְעָשִׂיתָ לָךְ אָרוֹן עֵץ: וְאָכַתָּב עַל הַלְּחֹת אֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחֹת הָרָאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַרְתָּ וְשָׁמַתָּ בְּאָרוֹן". זה הארון המקורי הראשון שעליו הרחבנו בדברינו [שני ארונות היו](#) בפרשת עקב. יש כאן דרשה בתוך דרשה. הזהב משני הצדדים, מבית ומחוץ, מסמל את תוכו כבדו. גם לעתים בהדר ובעושר כפי שנהגו מקצת חכמים ורבנים. העיקר שיהא באותה מידה. ואילו העץ

משנת רבי אליעזר פרשה יג עמוד 244 - היצר הרע

לפיכך הארון מצופה זהב מבית ומחוץ, לומר לך, שתלמידי חכמים צריך שיהא תוכו כברו. אם כן, מה העץ עושה באמצע? אילולי העץ לא היה נואי לזהב, כך אילולי יצר הרע לא היה נואי לצדיק.⁸

משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 312 – תוכו כברו בדין

"צִדְקָה לְבִשְׁתֵּי וַיִּלְבְּשֵׁנִי כְּמַעֲלֵל וְצִנְיָהּ מְשַׁפְּטִי" (איוב פרק כט יד) - מה תלמוד לומר: "וילבישני"? מיכאן לדיין שיהא תוכו כברו - יהא לובש את הצדק מבפנים והוא מבחוץ. "כמעיל וצניף משפטי" מה תלמוד לומר "מעיל"? ומה תלמוד לומר "וצניף"?¹⁰ אלא, מעיל מלוא קומתו שלאדם מלמטון, וצניף מלוא קומתו שלאדם מלמעלן.¹¹

מסכת שבת דף טז עמוד א – תוכו כברו בהלכה

... רב אשי אמר: לעולם לכלי חרס דמו. ודקא קשיא לך לא ליטמו מגבן - הואיל ונראה תוכו כברו.¹²

בתי מדרשות חלק ב מדרש איוב כח יז – הפן השקוף וכפול של זכוכית

"לֹא יַעֲרַכְנָה זָהָב וְזָכוּכִית וְתַמּוּרְתָהּ פְּלִיפְזִי" (איוב כח יז) – אמר ר' הושעיא: למה נמשלו דברי תורה לזכוכית? לומר לך: מה כלי זכוכית כל זמן שאדם נותן בהם דבש או יין או שמן או חלב, מיד הם נראים מבחוץ, כך דברי תורה, אינן מתקיימין אלא במי שתוכו כברו. וכן מצינו בארון הברית שכתוב בו: וציפית אותו מבית ומחוץ תצפנו וכן אמר הכתוב: "צדק לבשתי וילבישני" (איוב כט יד) – לבשתי מבחוץ, וילבישני מבפנים.¹³

רד"ק תהלים פרק לז פסוק יא

הפנימי מסמל את התוך הפנימי שצריך להיות צנוע דווקא, משהו מעבר לתוכו כברו. וכל אחד יפתח את הרעיון הלאה ברוחו הטובה, בתוכו ובברו.

⁸ מדרש זה שואל גם הוא: מה עם העץ שנתון באמצע, בין התוך שהוא מזהב ובין הָבֵר (החוץ) שהוא מזהב? מה תפקידו כאן? ותשובתו בכיוון אחר לגמרי: העץ מסמל את יצר הרע! (יותר מזהב?). העץ מבליט את נוי הזהב, את תלמיד החכם שהתגבר על היצר וכלא אותו בין שני לוחות זהב. הכוונה אולי לתלמידי חכמים שזכו גם לעושר וכבוד, כרבי יהודה הנשיא ורבי אבהו ובכל זאת, נהגו בענוה. שני מדרשים – שתי השקפות עולם שונות. העץ הוא העיקר או הזהב? כך או כך, אנחנו חוזרים לזר – זר שנתון מעל שניהם (שמות רבה בהערה 4 לעיל). מה שנכון לגבי הזר שבולט מבחוץ, נכון גם לגבי העץ הפנימי שנתון בין התוך מזהב לבר מזהב. ושוב בגמרא יומא בה פתחנו: "זכה - נעשית לו זֵר, לא זכה - זרה הימנו". ובהמשך שם: "זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה. והיינו דאמר רבא: דאומן לה - סמא דחייא, דלא אומן לה - סמא דמותא". זו הדואליות השבירה והמסוכנת. נראה שכוונתו בשאלה זו היא לא סתם למילה "וילבישני", אלא לכפל הלשון: "לבשתי וילבישני"? כפל שאגב יחזור אח"כ בשני פריטי הלבוש: מעיל וצניף. אם כבר לבשתי, מה עוד צריך להלבישני?

¹⁰ כאן הנוסח הוא נכון וממנו ניתן ללמוד על הנוסח הנכון שבהערה הקודמת. אם כבר לבשתי מעיל, למה צריך גם צניף?
¹¹ נראה שזו דרשה כפולה שחוזרת על אותו רעיון במילים ודוגמאות שונות. הלבוש המלא המכסה את מלוא קומתו של האדם מלמעלה ומלמטה וכפילות הפועל לב"ש – צריך שיהיה תוכו כברו (שהרי בגדים לעתים מסתירים את פנימיותו של האדם). דרשה זו קצת מורכבת, חסר גם המשפט לצד של הצדק, אבל החידוש במדרש הוא שגם דיין צריך שיהיה תוכו כברו, וכהדר בגדיו גם הדר משפטו. אולי מעין האמירה שהצדק צריך לא רק להיעשות אלא גם להיראות, וגם במובן של דוגמא אישית. הדיין צריך שיהיה נאמן לאמת הפנימית שלו ושאמת זו תשתקף בפסקי דינו. המעיל מכסה את הגוף בו מצוי הלב והצניף מכסה את הראש בו מצוי הפה (והמח). להלן נראה את הביטוי שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא פיו ולבו שווים. אצל השופט אולי הכוונה גם שיהא פסק דינו ולבו (השכנוע הפנימי שלו) שווים. כך או כך, ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) תרומה שמות כה יא שמחבר גם הוא את הפסוק מאיוב עם פרשתנו: "וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו. מיכן אמרו: כל תלמיד חכם שאינו תוכו כברו אינו תלמיד חכם, וכן אמר איוב: צדק לבשתי וילבישני וגו' (איוב כט יד)".

¹² הגמרא דנה שם בדין כלי זכוכית באופנים השונים שהם מקבלים טומאה ואם היא מהתורה או מגזרת חכמים. ראו דף קודם בגמרא שם: "כלי זכוכית מאי טעמא גזור בהו רבנן טומאה? - אמר רבי יוחנן אמר ריש לקיש: הואיל ותחילת ברייתן מן החול - שוינהו רבנן ככלי חרס". לאחר דין ודברים ארוך, בו הגמרא מנסה להשוות כלי זכוכית לכלי מתכות, חוזר רב אשי ומסכם ואומר שלעולם דין כלי זכוכית הוא ככלי חרס, פרט לדין אחד שנקרא טומאת גב, היינו טומאה שמגיעה מנגיעה חיצונית של גב הכלי בדבר טמא. בכלי חרס אין טומאה כזו, בעוד שבכלי זכוכית כן. וכל זאת משום שכלי זכוכית הוא שקוף ותוכו כברו. וכהסבר רש"י שם: "הואיל ונראה תוכו מבחוץ דרך דפנותיו, לא חשיב גב אלא תוך". ולא באנו אלא להראות את השימוש של "תוכו כברו" גם בהלכה (במובן מסוים, הפוך מבאגדה). ראו שימוש בביטוי זה גם לענין אופן צליית קרבן הפסח שצריך לקיים בו: "צִלְיָאֵשׁ רֵאשׁוּ עֶלְקָרְעִיו וְעֶלְקָרְבֹ" (שמות יב ט). ראו הביטוי "תוך ובר" במכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ו: "ראשו על כרעיו ועל קרבו, תוך ובר דברי ר' עקיבא. ר' אומר: מקולס". ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב: "היה נותן את ראשו ואת כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי ר' יוסי הגלילי ... ר' ישמעאל קורא אתו גדי מקולס. ר' טרפון קורא אותו תוכבר, שתוכו כברו". והרי לנו "תוכו כברו" במילה אחת: תוכבר.

¹³ מדרש מאוחר זה משלב את כל המדרשים שראינו לעיל, מפרשת השבוע ועד הפסוק "וילבישני" מאיוב, אגב דרשה מפסוק חדש מאיוב על כלי זכוכית. וגם חזונו מזכוכית של הלכה לזכוכית של אגדה. הזכוכית מסמלת את "תוכו כברו", בהיבט כפול ומנוגד: מחד גיסא, את השקיפות, הבהירות ואת הנראות; ומאידך גיסא, את הסכנה המתמדת של מעידה, שבירה וניפוץ. הדרשות הקלאסיות על הפסוק "לא יערכנה זהב וזכוכית" הן על דברי תורה: "שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית" (מסכת חגיגה טו ע"א). ושם נדרש הפסוק על אלישע בן אבויה. עליו אפשר לומר שהיה תוכו כברו, בדרכו שלו, ולא היה אחד בפה ואחד בלב. ראו דברינו על [אלישע בן אבויה](#) בדפים המיוחדים.

"תִּזְרֹת אֶלְהֵיוּ בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֶשְׁרִיו" - כמו שהוא מורה בפיו כן הוא בלבו, וכן היא התורה בלבו, כי יהיה תוכו כברו.¹⁴

איכה רבה פרשה ג סימן כ – בפה ולא בלב, בלב ולא בפה

"כִּי לֹא עָנָה מִלְּבָבוֹ וַיִּגַּה בְּגִי' אִישׁ" (איכה ג לג) -¹⁵ ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר: בשני מקומות פעלו ישראל: באחד פעלו בפיהם ולא בלבם, ובאחד פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם, ואלו הן: סיני ובבל. בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם, הדא הוא דכתיב: "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו" (תהלים עח לו).¹⁶ בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם, הדא הוא דכתיב: "כי לא ענה מלבו". אמר הקב"ה: יבוא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל, ויבוא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני. אעפ"כ: "ויגה בני איש" - הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן.¹⁷

רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ו – גניבת דעת

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי... ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו.¹⁸ ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.¹⁹

מועד קטן דף טז עמוד ב – ברו מעיד על תוכו

¹⁴ בדומה למדרשים, גם פרשני המקרא חיפשו פסוקים במקרא, בספרות אמ"ת (איוב, משלי תהלים) בפרט, המבטאים את המוטיב "תוכו כברו". לעיל ראינו פסוקים מאיוב, וכאן מתהלים (ויש עוד). ונראה שאבן עזרא כבר קדם לרד"ק (שנולד בערך בזמן שאבן עזרא נפטרו) כשהוא מפרש פסוק זה במילים הקצרות: "תורת אמת - סיפר כי תוכו כברו". ולשניהם, יש להשלים את קריאת הפסוק כך: תורת אלוהיו בלבו ובפיו. אלא שראיית האדם היא מוגבלת ולעיתים נדרשת התערבות מלמעלה לחשוף מי תוכו כברו ומי לא. ראו גם פירוש רד"ק לירמיהו פרק כ יב: "וה' צבאות בוחן צדיק - אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם, לא ידעו בו אם תוכו כברו. וה' צבאות בוחן אותו: אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי, יגמלוהו כצדקו. ואם לאו, יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו".

¹⁵ ראו פירוש דעת מקרא לפסוק שאין הקב"ה מענה בני אדם ככל העולה על ליבו ללא דין וצדק ואין דרכו להביא יגון על בני איש ללא משפט. ואפשר שמילת "ויגה" הוא מלשון הסטה מהדרך.

¹⁶ דרשות רבות יש לנו על פסוק זה בגנות בני ישראל שבמעמד הר סיני לא היו שלמים וכבר אז חישובו לעשות את העגל וכו'. ראו ויקרא רבה יח ג, שמות רבה מב ח, מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יג ועוד. ראו דברינו [מי פיתה את מי](#) בפרשת יתרו וכן [נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים.

¹⁷ עקב אזכור התורה, במדרשים הקודמים, שמתקיימת רק במי שפיו ולבו שווים ותוכו כברו, סטינו קצת מהנושא שלנו למדרש שאי אפשר שלא להביאו. דרשה מקבילה ואף מורחבת (אולי היא המקור) מצויה בשיר השירים רבה ז א, ואנחנו התמקדנו בתמצית הקשורה לנושא אחד בפה ואחד בלב של קבלת התורה. מדרש זה מתבסס על הדרשה בגמרא שבת פח ע"א שבימי אסתר חזרו וקבלו את התורה - "קיימו וקבלו" - אחרי שבמעמד הר סיני "כפה עליהם הר בגיגית" וכמו כן על הדרשה בגמרא מגילה יב ע"א "הם לא עשו אלא לפנים - אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים", היינו שלא באמת סגדו לפסל של נבוכדנצר (ראו דניאל פרק ג). בא מדרש זה ויוצר השלמה בין סיני ובין בבל שביחד יוצרים את קבלת התורה! שניהם לא בארץ ישראל, שניהם במרחק זמן גדול מאד, אבל זה נתן את הפה וזה נתן את הלב וביחד יש לנו כביכול אחד בפה ואחד בלב הנדרש לקבלת התורה בשלימות. ושניהם בסוף לא הועילו ובאה מכתו של המן - "ויגה בני איש". מה מבקש מדרש זה לומר?

¹⁸ קטע אחרון זה של הרמב"ם לקוח ממכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין פרשה יג (או תוספתא בבא קמא פרק ז הלכות ח-ט), על הפסוק: "שנים ישלם" - בדין כפל קנס של גנב. המדרש מונה שם: שבעה גנבים: "הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות, והמסרב לחבירו לארחו ואין בלבו לקרותו, והמרבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל", וכולל גם רמאות במסחר במידות ומשקלות (הרמב"ם מביא דוגמאות אחרות בקטע שהשמטנו). משם ממשיך המדרש לגניבת הדעת של בני ישראל במעמד הר סיני: "וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה, שנאמר: כל אשר דבר יי נעשה ונשמע" ובהמשך גם מזכיר את הפסוק מתהלים עח: "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו", שראינו בדרשה הקודמת. הרמב"ם מתמקד כאן בהלכות דעות ולפיכך הוא לא נכנס כאן למה שאירע במעמד הר סיני כמו במדרש הקודם. וכבר הרחבנו לדון במכילתא / תוספתא זו בדברינו [נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים.

¹⁹ מה שראינו עד כאן כדרישה מתלמיד חכם, מדיין, מאנשי המעלה, בא הרמב"ם ודורש מכל אדם, כולל נכרים. ואגב הוא כורך את "תוכו כברו" עם "אחד בפה ואחד בלב" ועם גניבת דעת! ראו גמרא פסחים ק"ג ע"ב: "שלושה הקב"ה שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד". וראו גם בבא מציעא מט ע"א: "רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר הין צדק? ... שיהא הן שלך צדק, ולאן שלך צדק! - אמר אביי: ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב". ממקורות אלה ואחרים משמע שהביטוי "אחד בפה ואחד בלב" הוא חריף מאד וגובל ברמאות ממש ובהטעיה. ראו גם מדרש תהלים (בובר) מזמור יב: "אמר ליה יונתן: כד תהוי בעי חטין, הוי אומר: שעורים אני מבקש. וכד תהוי בעי שעורין, הוי אומר: חטין אני מבקש, ולא יסקון לך תרעא. הוי אומר: שוא ידברו איש אל רעהו. שפת חלקות. שמחליקין בשפתותיהם. בלב ולב ידברו. אחד בפה ואחד בלב". "תוכו כברו" נשמע דרישה גבוהה יותר, גם במקרים שאין בהם הטעיה או רמאות - רק דרישה לא ליצור אשליה, לא לתר רושם מוטעה, להתנהג באופן מופתי. אבל הרמב"ם כורך את שניהם ביחד "הענין שבלב הוא הדבר שבפה", ומציב בכך רף גבוה שנראה שהוא מעל מה שחז"ל דורשים: "שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות". שנזכה.

"חכמות בחוץ תרונה" (משלי א כ) - כדרכא. דאמר רבא: כל העוסק בתורה מבפנים - תורתו מכרזת עליו מבחוץ.²⁰

בראשית רבה פד ט פרשת וישב - גם לרעה רק לא צביעות

"ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום" (בראשית לו ד) - אמר ר' אהבה בר זעירא: מתוך גנותם של שבטים, אתה יודע שבחם. להלן: "ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב" (שמואל ב יג כב), מה שבלב - בלב. ברם הכא: "ולא יכלו דברו לשלום" - מה שבלב - בפה.²¹

משיבת נפש שמות פרק כה פסוק י - אם יש פנימיות החיצונית חשובה

.. גם פירוש: שהארון היה מצופה בזהב מבית ומבחוץ, סמכו לומר שתלמיד חכם יהיו תוכו כברו. ונראה לומר ג"כ להיפך, שיהא ברו כתוכו. ומכאן סמכו לומר: תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה²² ... רוצה לומר שיהיה תלמיד חכם נאה ומהודר במלבושיו ובמידותיו.²³

מסכת ברכות דף כח עמוד א - סיפור הדחת רבן גמליאל מהנשיאות

תנא; אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש. ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי ... חד אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי; וחד אמר: שבע מאה ספסלי. הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל, אמר: דילמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל.²⁴

²⁰ ראו ההקשר בגמרא שם שרבי יהודה הנשיא גזר שלא ללמוד תורה בשוק. ר' חייא לא נהג כך, אולי לא היה מודע לגזירה זו של רבי ושנה לשני אחייניו: רב ורבה בר בר חנה, בשוק. נזף בו רבי. לאחר תום שלושים ימי הנזיפה, קרא לו רבי ושאל אותו למה נהג כך. תשובתו של ר' חייא הייתה שכתוב: "חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה". עונה לו רבי שאין זה פשט הפסוק (ראו שם הנזיפה החריפה: "אם קרית - לא שנית, ואם שנית - לא שילשת, ואם שילשת - לא פירשו לך"). כוונת הפסוק היא כמו שרבל מפרש שתלמיד חכם אין צריך להכריז עליו שהוא תלמיד חכם, אלא "תורתו מכרזת עליו" והכל יודעים שהוא תלמיד חכם בשל התנהגותו והליכותיו ודיבורו וכו'. לענייננו היינו אומרים: ברו כתוכו. תוכו מקרין על ברו. פנימיותו מקרינה על חיצוניותו ואין צורך להכריז עליו שהוא תלמיד חכם. על דרך החיוב, מה שהרמב"ם מביא על דרך השלילה. ולעצם הנושא של לימוד תורה מחוץ לבית המדרש, הגמרא שם עושה פשרה שבירחי כלה, "ביומי דכלה" כן לומדים תורה בחוץ בפומבי. ועל יחסי רבי ור' חייא יש להאריך ולדרוש בהזדמנות ראויה. ראו כמקדמה נדרים מא א, בראשית רבה לג ג, כתובות קג ב.

²¹ כבר הערנו לעיל שאלישע בן אבויה שכפר בעיקר, היה עם זאת "תוכו כברו" ולא זייף, כמו שאומרים היום. כך גם אחי יוסף, שלא עשו הצגות ופיהם ולבם היו שווים. וכך גם נבל הכרמלי עפ"י פירוש רד"ק לשמואל א כה ג שאומר: "והוא כלבי: - ... ואפשר לפרש הכ"ף לשימוש כפי הכתיב, רוצה לומר: כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע. כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה". הביקורת הקשה מכל היא כנגד מידת הצביעות. ראו פירוש כלי יקר ויקרא פרק יא ד על החזיר שהוא סמל למלכות אדום המכונה עשו: "כדרך שאמרו בעשו (בראשית רבה סה א) שנמשל לחזיר שפושט את טלפיו להראות כאילו כשר ותוכו מלא תוך ומרמה. וזה מורה על כל מי שאין תוכו כברו, כמדת הצבועים המראים את עצמם כשרים והמה בלי ספק גרוועים מן הרשע הגמור שתוכו וברו שוין לרעה, כמו שפירש רש"י על פסוק (בראשית לו ד) ולא יכלו דברו לשלום". אחי יוסף, נבל הכרמלי ואלישע בן אבויה לא היו צבועים. פיהם ולבם היה שווה, גם אם לא לטובה. ואגב, ההשוואה עם אבשלום לא ברורה שהרי הוא שמר את הכלב לבו ולא דיבר עם אמנון לשלום לטוב ולרע. ומאמר "העולם" הוא: "מה שעומד לחכם על הריאה, עומד לטיפש על הלשון". לא את הכל צריך לומר.

²² על דרך ההלצה והחידוד יש אומרים שמי שמחפש למצוא רבב ולכלוך אצל תלמידי חכמים או אצל הרב שלו, חייב מיתה ...
²³ "תוכו כברו" אנחנו אומרים. קודם תוכו ואח"כ ברו. למה בסדר הזה? מי אמר שברו (החיצונית) הוא כזה טוב שיש לחקותו גם ב"תוכו" (בפנימיות)? מן הסתם הכוונה היא שאדם משתדל בד"כ להיראות טוב ולהישמע ולדבר יפה, לעשות רושם חיצוני. אומר המשל: כך תהיה גם בפנימיותך. שלרושם החיצוני יהיה כיסוי פנימי. בא פירוש משיבת נפש (רבי יוחנן ב"ר אהרן לוריא, אלזס שבגבול צרפת-גרמניה, מאה 15) ומציע גם את הכיוון הנגדי, שהחיצונית תשלים את הפנימיות. המקור לכך היא הגמרא בשבת קיד ע"א: "לימדך תורה דרך ארץ, בגדים שבישל בהן קדירה לרבו - אל ימזוג בהן כוס לרבו. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לשוק ... ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו - חייב מיתה, שנאמר: כל משנאי אהבו מות - אל תקרי משנאי אלא משנאי". ואם נחזור שוב להלכות דעות לרמב"ם, נקרא שם בפרק ה הלכה ט: "מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי. ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן. ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו אלא בגדים בינונים נאים".

²⁴ זה הסיפור על הדחת רבן גמליאל דיבנה מכהונתו בשל פגיעתו החוזרת בר' יהושע בן חנניה וחכמים אחרים. ארבע מאות ספסלים, ויש אומרים שבע מאות, התוספו באותו היום לבית המדרש וכמה וכמה הלכות נקבעו ודרשות נאמרו "בו ביום" (משנה סוטה פרק ה, משנה ידים פרק ד, מסכת עדויות ועוד, ראו שטיינזלץ עיונים, פסחים יח ע"א). וכל כך למה? משום שרבן גמליאל קבע שרק תלמיד שתוכו כברו ייכנס לבית המדרש. סב סבו של רבן גמליאל, הלל הזקן, לא נכנס לבית המדרש משום שלא היה בידו את חצי הטרעפיק לשלם לשומר בית המדרש! הלל הוא הקטגור של כל מי שיאמר שלא למד תורה מפני שהיה עני: "כלום עני היית יותר מההלל?" ראו הסיפור על הלל שקפא בשלג מעל ארובת בית המדרש בגמרא יומא לה ע"ב: " ... עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג". וכאן, נכד נכדו של הלל, רבן גמליאל דיבנה, לא דורש תשלום, אבל שם שומר שיועד להבחין מי תוכו כברו וראוי להיכנס לבית המדרש ומי לא! ומעשה שהיה בימינו בתלמיד

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: עוד על פיו ולבו שווים, ראו מסכת תרומות פרק ג משנה ח: "המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר, מעשר ואמר תרומה, עולה ואמר שלמים, שלמים ואמר עולה, שאיני נכנס לבית זה ואמר לזה, שאיני נהנה לזה ואמר לזה, לא אמר כלום עד שיהיו פיו ולבו שוין.

שחשקה נפשו בתורה ולא הניחוהו להיכנס לשיבה. התעקש אותו תלמיד ונדחף ולבסוף הרשו לו להיכנס, רק כשומע חופשי ולא כתלמיד מן המניין. וכשבא הדבר לפני ראש הישיבה (שחודשים רבים שהה בחו"ל לאסוף תרומות לשיבה), קרא לו ופתח לפניו את הגמרא הנ"ל במסכת ברכות ואמר לו: אשאל אותך שאלה: כיצד זה ידע השומר שהניח רבן גמליאל, להבחין בין תלמיד שתוכו כברו ובין מי שאיננו כזה? האם ביקש מכל אחד להוציא את הלשון? שתק אותו תלמיד ולא ענה. אמר לו ראש הישיבה: אני אומר לך מה התשובה. רבן גמליאל תלה שלט בכניסה לבית המדרש "אין מקום – בית המדרש מלא". כל מי שלא היה תוכו כברו, שב על עקביו. מי שהיה תוכו כברו, כבר מצא את הדרך להיכנס ... וידע אותו תלמיד שהתקבל לשיבה.